

Lunds Universitet

Anklagelser mot de kristna

En studie av anklagelserna mot de tidiga kristna i Romarriket ur ett "The Other"-perspektiv.

Emilia Jacobsson

Ht 2013

Kandidatuppsats: Antikens kultur och samhällsliv

Institutionen för Arkeologi och antikens historia

Handledare: Dominic Ingemark

Examinator: Anne-Marie Leander Touati

Abstract

The aim of this essay is to study the view upon the Christians through some of the authors from antiquity during the first centuries after the birth of Christ. And to try and find out if is possible to understand why the Christians were accused of vicious crimes like cannibalism, the killing and eating of infants, promiscuity and incest.

I shall study quotations from three categories of writers, the Christian Apologists, the Pagan authors who wrote about the Christians, and writers who have accused other ethnic groups and cultures of cannibalism and human sacrifice, through a "the Other" perspective. To research if that perspective can be of any help to give the answer to why the Christians were accused and persecuted.

The Apologists texts show us that the Christians were a very strong community, and they tried to explain how their religion worked, foremost the communion, and how they served their god in the way they thought right. The Apologists denied the accusations of eating human flesh and killing babies by saying that their god would never allow such a horrible crime, and that the Pagans must themselves have thought about it or committed these crimes for it to even have cross their minds, and then being able to accuse the Christians of it.

The Pagan writers describes the Christians as odd and different, and were worried about the spread of the religion, anyone from any social group of the society were welcome to join the Christians, and according to the Pagan authors the religion spread like a plauge throughout Rome and the whole nation.

Many who have studied these accusations earlier have thought that the Christian communion were the reason why the Christians were accuses of murder and cannibalism. But related accusations towards other cultures and ethnic groups show that perhaps these accusations were a way to dehumanise groups that in some way threatened the Roman people or culture. The Christians were very strong in their beliefs and created a strong "we"-identity among them. And by that they secluded themselves from the rest of the society, and there by seemed strange and mysterious to others and that created a fear for them and a threatening approach against them emerged.

But there is still only theories about the origin of these accusations, we still do not have any proof of where it began or why.

Innehållsförteckning

1. Inledning	3.
1.1. Syfte	4.
1.2. Frågeställning	4.
1.3. Metod och material	4.
2. Bakgrund – vad menas med ”The Other”/”Den Andre”?	7.
3. Analys – De kristna författarna	9.
3.1. Sammanfattande tolkning av citaten från de kristna författarna	18.
3.2. De antika icke kristna författarna skrev om de kristna	19.
3.3. Sammanfattande tolkning av citaten från de icke kristna författarna	23.
3.4. De antika författarnas anklagelser om människooffer och kannibalism mot andra folk- och kulturgrupper	24.
3.5. Sammanfattande tolkning av citaten från författarna som skrev om anklagelser mot andra folk- och kulturgrupper	28.
4. Sammanfattande diskussion	28.
5. Slutsats	32.
6. Litteratur- och källförteckning	35.

1. Inledning

Ryktespridning och anklagelser florerar i alla samhällen och grupper och har gjort så i alla tider och omständigheter, vanligtvis riktade mot avvikande grupper. De som antingen de anklagande vill distansera sig ifrån, eller grupper som själva exkluderat sig från en annan grupp. Ibland är de anklagade en grupp på långt avstånd och som kan ses som fiender och ibland grupper i den direkta närheten men som på något vis skiljer sig från mängden.

Denna uppsats skall handla om de anklagelser som gjordes mot de kristna under de första århundradena efter Kristi födelse, och koncentrera sig på de mest extrema anklagelserna. Sådana som de flesta skulle anse som de mest skrämmande och omänskliga så som dödandet av barn och kannibalism. En någorlunda rimlig motivering för anklagelserna om kannibalism mot de kristna skulle kunna vara missförståelsen för en utomstående av de kristnas nattvard. Det teoretiska förtärandet av Jesus kropp och blod under de kristnas samlingar skulle lätt kunna missförstås av någon icke kristen som en ordagrann oerhört omänsklig handling¹. I de antika texter som behandlar anklagelserna om de kristnas påstådda kannibalism framstår offret för denna handling även vara ett litet barn vilket i sig för många skulle göra handlingarna ytterligare grymma.²

Men det är inte först i och med kristendomens nattvard som rykten om kannibalism och människooffer syns i de antika texterna, redan i de tidigaste verken beskrivs liknande grymma handlingar. Ofta i samband med beskrivandet av folkgrupper långt bort, i världens ände eller i de mytologiska berättelserna om påträffade sagomonster, Herodotos skriver i sitt verk *Histories* så här när han beskriver en mytologisk folkgrupp:

The Man-eaters are of all men the most savage in their manner of life; they know no justice and obey no law. They are nomads, wearing a dress like the Scythian, but speaking a language of their own; they are the only people of all these that eat men.³

¹ McGowan 1994, 422.

² Min. Fel. Oct. 9.2,3; Clarke 1974, 64; Tert. Apol. 7,1; Sider 2001, 20.

³ Hdt. 4.106; Godley 1982, 307.

1.1. Syfte

Syftet med en här uppsatsen är att försöka förstå varför de kristna anklagats för kannibalism, vad det var som fick anklagelser och rykten att gå till sådana extremer. Och att undersöka var kopplingen mellan kristendom, kannibalism och barnamord kunde komma ifrån, vad var det för händelser som antikens människor associerade med kannibalism? Vad var anledningen till att beskrivningar och beskyllningar som dessa fanns, vad tjänade deras syfte? Jag skall här försöka undersöka vad det kan ha varit i de kristnas handlingar och agerande som frambringade de mest våldsamma anklagelserna.

De kristna hade en stark gemenskap genom sin tro, de exkluderade sig från det romerska samhällets traditioner och ritualer och följde och utförde egna i skymundan. Religionen band de kristna samman i en identitet. Detta gjorde dem till en del av en stor samhörighet, ett kristet ”vi”, så starkt att de inte kände behovet att vara del av den samhälliga gemenskapen. Detta är grunden till att jag kommer undersöka om de kristna passar in i ramverket av den vetenskapliga teoretiska modellen ”The Other”/”Den Andre”. Således genom ett beteendevetenskapligt perspektiv ska jag försöka analysera de antika texter som jag valt att inkludera i denna uppsats. Så mina frågeställningar är följande:

1.2. Frågeställningar

- Varför gick människor till sådana ytterligheter i sina anklagelser mot de kristna som finns att läsa i den antika litteraturen?
- Kan man använda sig av ”The Other”/”Den Andre” teorin som ett perspektiv för att förklara anledningarna till dessa anklagelser?

1.3. Metod och material

Det källmaterial som jag har använt mig av för att försöka få svar på mina frågor är delar av olika antika texter skrivna av både kristna och icke kristna författare som behandlar synen på de kristna. Kristendomen och de kristna anhängarna är givetvis nämnda i många olika sammanhang i flera verk, men i denna undersökning har jag begränsat urvalet genom att ta upp material som berör extrema anklagelser mot de kristna.

För att få fram det materialet började jag med att leta på internet efter sökningar matchande sökorden ”antika författare skriver om de kristna” och ”kristna kannibaler” för att veta vilka

författare som skrivit om dessa anklagelser. Detta ledde mig fram till olika sekundära litteraturkällor som i sin tur kunde ringa in vilka antika källor som berörde mitt tänkta undersökningsområde. De antika författare som varit återkommande i flera källor har jag valt att ta upp i denna undersökning, dock kan det säkert finnas ytterligare källor. Och källorna skulle kunna tolkas på olika sätt eller annorlunda vid en ytterligare djupare undersökning och analys av verken i sin helhet. Men på grund av denna uppsats storlek, har jag fått begränsa mig till de som jag utifrån min kapacitet ansett vara de som är mest väsentliga i denna undersökning.

Den litteratur som i huvudsak hjälpte mig i urvalet var Jo-Ann Sheltons *As the Romans did* där hon tar upp olika antika författares texter som nyckeltexter för att försöka förklara romarnas dagliga liv och samhälle, utvecklingen av den romerska kulturen och även deras möten med andra kulturer, som jag senare har använt också till min studie. En annan inspiration är Andrew McGowans artikel *Eating people: Accusations of cannibalism against Christians in the Second Century*, där han diskuterar olika anledningar till varför de kristna anklagats för kannibalism. För att få ett mångsidigt perspektiv på detta ämne har jag försökt angripa ämnet om anklagelserna från olika motsatta parter. De källor jag koncentrerat mig på, som fungerat som mina nyckeltexter i detta sammanhang kan delas upp i tre kategorier; kristna apologeter, icke kristna författare som berättar om de kristna och antika författare som tar upp liknande anklagelser mot andra icke kristna folk- och kulturgrupper.

Genom McGowans artikel som behandlar kannibalismanklagelserna mot de kristna, berättar han om tre kristna apologeter, Julianus Martyren, Minucius Felix och Tertullianus och kyrkohistorikern Eusebius och deras beskrivningar av det de kristna anklagades för och deras försvar mot det. Och dessa använde jag sedan som några av mina nyckeltexter i denna undersökning. I sin artikel ger han flera förslag på olika kategorier av bakgrund till hur dessa anklagelser kan ha uppstått: filosofiska, mytologiska, exotiska och politiska. Men han säger likväl i sin slutsats att han trots sitt underlag inte har svaret på upphovet av ryktet, men han säger att spridningen av anklagelserna ger oss idag ett perspektiv på hur relationen mellan icke kristna och kristna kan ha sett ut under dessa förändringarnas tid.⁴

Genom Shelton fick jag fram nyckeltexterna för vad de icke kristna författarna Tacitus, Plinius d.y. och genom Ammianus Marcellinus; Julianus Avfällingen, ansåg om de kristna

⁴ McGowan 1994, 441-442.

och deras handlingar och hur de framställdes som avvikande i samhället. Hur de skulle behandlas och att de blev syndabockar för vissa händelser och situationer.

För att förstå hur anledningarna till anklagelser om kannibalism och människooffer tagit sin form tar jag även upp författare som anklagat även andra folkgrupper och kulturer, som inte var kristna anhängare, för samma brott. Så som Strabons kannibalismanklagelser mot kelterna och Plutharchos och Sallustius berättande om Catilinas förfaranden, som bland annat var förtärandet av människoblod. Cicero som talade om andra kulturers godtyckliga syn på människooffer och Livius som tog upp Bacchusanhängarnas omoraliska förfaranden och påståendena om att Hannibal och hans armé åt av de fiender som stupat i stridigheter. Dessa anklagelser mot främmande grupper visar en ny dimension på ämnet, här är de anklagade antingen långt bort från det egna samhället eller enskilda hotfulla aktörer och det finns en fiendebild inblandad. Vilket gör "The Other"- teorin väsentlig i denna undersökning, spelade de kristnas gemenskap in som ett distanserande och avståndstagande gentemot de övriga romarna, och kan vara en möjlig förklaring för ryktesspridningen mot dem?

För att förstå varför människor urskiljer sig i grupper mot varandra kommer jag använda mig av en den teoretiska modellen kallad "The Other"/"Den Andre", som jag kommer förklara ytterligare i stycket kallat bakgrund. Men för att förstå modellen har jag i huvudsak använt mig av Thomas Hylland Eriksens artikel *We and Us: Two modes of group identification* och Scott McIvers *Contextualising national identity: Others, othering and irishness*, för att där igenom få ett grepp om hur identitetsskapande och gemenskapssökande uttrycker sig och formas i samhällen.

Skiljaktigheterna mellan de antika författarnas egna religiösa ställningstagande och deras skilda levnadstider ger olika dimensioner på hur de kristna uppfattades som grupp, både utifrån och inifrån den egna sfären. Och hur den kronologiska utvecklingen av föreställningen om kristendomen såg ut över århundradena, alltså en period under vilken denna religion växte och till sist blev statsreligion. Vad de författarna som jag använder mig av i denna text har gemensamt är att de alla tar upp den negativitet som ritades mot kristendomen, och att de anklagades för vidskeplighet och extrema handlingar. Och i denna undersökning skall jag försöka tolka och jämföra de olika texterna med deras olika perspektiv för att se om någon orsak kan ges för dessa extrema anklagelser.

2. Bakgrund -

Vad menas med ”The Other”/”Den Andre”?

Forskare inom sociologi har utvecklat den teoretiska modellen och diskussionen ”The Other”/”Den Andre” när de talar om människans beteende och synsätt gentemot främmande folkgrupper. Vad de hänvisar till är hur kulturella eller religiösa samhälls- eller folkgrupper betraktas av de utomstående. De som antingen skiljer sig genom nationalitet, etnicitet eller bara är annorlunda på något vis från den grupp som vederbörande själv anser sig tillhöra.⁵ Den egna gruppen faller inom en ”vi”-aspekt och de utanför samlas ihop i en ”de andra” aspekt. Denna förståelsehorisont är återkommande under historiens gång och även in i vår tid, ofta när ”de andra” ses som främmande och hotfulla mot det egna ”vi-ets” existens, antingen fysiskt eller politiskt.⁶ Denna modell kan vara till nytta när forskare och historiker skall försöka förstå eller skildra historiska händelser, genom att det ger en förståelse för de processer och agerande som sker inom samhällen och folkgrupper under vissa situationer och omständigheter.

Alla människogrupper skapar sig en bild utav sig själva, en s.k. autostereotyp och en bild utav andra grupper, heterostereotyp. Genom att utgå från dessa olika stereotyper kan de se skillnader och kontraster dem emellan, och kan sedan genom att se till de specifika egenskaper som tillhör vardera stereotyp lätt kunna urskilja de olika grupperna från varandra.⁷ Man kan enkelt säga att vi människor delar in allt i olika kategorier, saker, djur, andra människor och även oss själva.⁸

Det handlar alltså om ett socialt identitetsuppbyggande i samband med en situation där människor upplever ett slags utomstående hot. Då kan människor som tidigare definierats in i olika samhällsgrupper plötsligt enas i ett ”vi” för att stå emot eller slåss mot ”de andra”, fienderna.⁹ Att skapa en fientlighet mot en utomstående grupp skapar en identitet för de inom den egna gruppens begränsningar. Det kan förhindra osämja och oenighet inom den egna sfären och därmed istället fungera stärkande för gruppen, och kan bygga band över annars

⁵ Mclver 2003, 45.

⁶ Mclver 2003, 49-50.

⁷ Lund 1993, 9.

⁸ Neumann 1999, 8.

⁹ Hylland Eriksen 1995, 427-428.

sociala och politiska skillnader. Gruppernas identitet och form växer fram när människor finner det nödvändigt att samlas för att avvärja en fiende eller situation.¹⁰

Alla sociala grupper, stater och städer har både sociala och fysiska begränsningar för att kunna existera och det är när någon/några inte går att placera inom dessa gränser som de kan ses som ”de andra”.¹¹ För att ett ”vi” och en gruppidentitet ska skapas och utvecklas är det nödvändigt med kontakten med ”de andra”, för att kunna jämföra och reflektera varandras egenskaper och i viss mån interagera, skapa relation och friktion dem emellan. Det behövs alltså en motpart för att skapa en egen identitet.¹² Men det är inte att förglömma att detta är ett ömsesidigt arrangemang, de olika sidorna ser på varandra som ”de andra”. Och stereotyperna de byggt upp av varandra bygger på dess skillnader och bedömande av varandra efter sina egensatta avgränsningar och olikheter.¹³ Formationen av den egna identiteten är alltså sammankopplad med synen och formationen av ”de andra” och är ständigt i förändring, identitetsskapandet är alltså baserat på hur de sociala gränserna skapas, hålls och förflyttas rent fysiskt och ekonomiskt.¹⁴

Vi kan känna igen sammanhanget i vår samtid, heterosexuella som ser homosexuella som avvikande, landsortsbefolkning mot stadsbefolkning, infödda svenskar mot invandrare. Ett tidigare exempel på händelser där ”The Other”- modellen passat in är kolonisationstiden och slavhandeln under 1600-talet och Förintelsen under första halvan av 1900-talet. Ja, säkert har alla personligen upplevt tillfällen eller situationer då vederbörande agerat fördomsfullt eller förminskande mot någon annan ”grupp” och upplevt en ”vi mot dem”-känsla. Det är detta som alltså också sker i större sammanhang, speciellt om de ledande i en grupp eller land propagerar för det.

Denna tankemodell kommer till användning i denna uppsats för att det ger en ny dimension av varför människorna agerade mot varandra som de gjorde. Eftersom detta är en studie utav vad de antika författarna skrev om sin tids olika folk- och kulturgrupper, kan det vara bra att ha i åtanke om hur människor kategoriserar andra människor utifrån sin egen bakgrund och synfält. Det ger en psykologisk prägel på något som annars kan bli statiskt då det behandlar

¹⁰ Hylland Eriksen 1995, 428.

¹¹ McIver 2003, 45.

¹² McIver 2003, 45-47.

¹³ McIver 2003, 46.

¹⁴ Neumann 1999, 35-36.

händelser och aktioner som ägde rum i en tid långt ifrån vår, både tidsmässigt och samhällskonstruktionsmässigt.

3. Analys

De kristna författarna

Justinus Martyren 100 - 165 e.Kr.

Justinus var en kristen anhängare som kom från Nabalus i Palestina men som bosatt sig i Rom, han var författare och en apologet: en som för talan för en viss åskådning. Apologi betyder ett försvarstal och överklagan.¹⁵ Han skrev till kejsaren Hadrianus en försvarsskrift för de kristnas vägnar i ett tvådelat verk kallade *Apologia Prima* och *Apologia Secunda*. I dessa framställde han kristendomen som den sanna filosofin och han sa att han talade för dem som orättfärdigt blivit hatade och skymfade. Det är i hans text som vi först stöter på anspelningar på att de kristna anklagades för kannibalism och även avvikande sexuellt beteende.¹⁶

Justinus bad Hadrianus som av andra kallats filosof och väktare för rättvisa och lärande,¹⁷ att han genom att ta del av denna skrift, nu skulle visa att han var försiktig med att döma utan bevis och fakta.¹⁸

For it was not to flatter you with this document nor to win your favour by our speech that we appeared before you. It was rather to demand that you give judgement in accordance with careful and exacting reason, instead of being held fast by preconception or the desire to please superstitious men and, promoted by irrational impulse and long-entrenched ill-repute, (---).¹⁹

Justinus skrev att om anklagelserna mot de kristna visade sig vara sanna så borde de kristna visst straffas.²⁰ Men om de dömdes orättvist och utan grund, fanns det ingen ursäkt för anklagarna att frambringa inför Gud när den dagen var kommen.²¹

¹⁵ Sider 2001, 6-7.

¹⁶ McGowan 1994, 418.

¹⁷ Justin. 1. *Apol.* 2.2; Minns & Parvis 2009, 81.

¹⁸ Justin. 1. *Apol.* 2.3; Minns & Parvis 2009, 81-82.

¹⁹ Justin. 1 *Apol.* 2.3; Minns & Parvis 2009, 81-82.

²⁰ Justin. 1. *Apol.* 3.1; Minns & Parvis 2009, 83-84.

²¹ Justin. 1. *Apol.* 3.5; Minns & Parvis 2009, 87.

Justinus tog i sin skrift upp flera av de handlanden som de kristna fått kritik för, och förklarade att det fanns flera legitima förklaringar för dem. Att de anklagades för att inte hedra de romerska gudarna och att de väntade på ett nytt rike, förklarade han med att berätta att det skulle vara att förolämpa deras enda gud om de skulle hedra andra påstådda gudar.²² Och riket de väntade på var inte ett mänskligt utan ett andligt och där med inte ett hot mot kejsaren.²³ Han sa vidare att de kristna om några var kejsarens och dennes soldaters allierade, då den som gjorde en ond handling sedan skulle få stå till svars inför Gud.²⁴ När han skrev om kejsarkulten förklarade han att de kristna inte dyrkade kejsaren likt en gud för det gick emot deras tro, men att de på alla andra sätt tjänade honom och respekterade honom.²⁵

Han försökte få Hadrianus att förstå betydelsen av Jesus som var Guds son liksom Herakles och Dionysos var Zeus barn, och som också blev gudar som verkade både på jorden och i en högre värld.²⁶ Och att de också led likt Jesus för syndernas skull.²⁷

Han berättade vidare att de fanns människor som skapat egna religioner utifrån kristendomen, med hjälp av något Justinus kallade demoner, och därmed betedde sig annorlunda och inte kristet men som ändå kallade sig för kristna.²⁸

And there is someone called Marcion, from Pontus, who even now is still teaching those he can persuade to consider some other, greater than the creator God. And with the help of the demons, he has persuaded many from every race of humankind to utter blasphemies, and he has made them deny God the Maker of this universe and confess some other who is greater, beyond him. And all those springing from them are as we said, called Christians, just as among the philosophers those who do not share the same doctorines do have the common name of philosophy predicted of them. But whether they also do those infamous deeds that are invented about us- the lamp overturned for unbridled sex, and eating human flesh- we do not know".²⁹

²² Justin. 1. *Apol.* 9.3; Minns & Parvis 2009, 97.

²³ Justin. 1. *Apol.* 11.1; Minns & Parvis 2009, 101.

²⁴ Justin. 1. *Apol.* 12.1; Minns & Parvis 2009, 101.

²⁵ Justin. 1. *Apol.* 17.2, 3; Minns & Parvis 2009, 121.

²⁶ Justin. 1. *Apol.* 21.1, 2; Minns & Parvis 2009, 131-132.

²⁷ Justin. 1. *Apol.* 22.3, 4; Minns & Parvis 2009, 137.

²⁸ Justin. 1. *Apol.* 26.6; Minns & Parvis 2009, 151.

²⁹ Justin. 1. *Apol.* 26.4, 5, 6; Minns & Parvis 2009, 149-151.

Vidare togs andra anklagelser upp om sexuellt utnyttjande av barn och sexuella relationer mellan syskon och nära släktingar,³⁰ vilket också förnekades av Justinus.³¹

Sen förklarade Justinus nattvarden, och betydelsen av den såhär:

(---) those called deacons amongst us givet o each of those present to partake of the eucharistized bread and wine and water (---)And this food is called among us "eucharist", of which it is lawful for no one to partake except one believing in the things that have been taught by use are true, and who has washed in the washing which is for the forgiveness of sins and for rebirth, who lives in just the way that Christ handed down. For we do not receive these things as common bread or common drink. But, just as Jesus Christ our Saviour was made flesh by the means of a word of God, and had flesh and blood for our salvation, just so we have been taught that the food which has been eucharistized through a word of prayer which comes from him is the flesh and blood of that Jesus whos was made flesh — from which food our blood and flesh are nourished by metabolic process.³²

Detta var något som Jesus berättat för apostlarna att de skulle göra, i hans minne skulle de välsigna bröd och vin, och genom det blev det symboler för Jesus kropp och blod.³³ I nästa stycke nämnde Justinus att denna handling ofta imiterades av "the evil demons" i invigningsriter för mysteriekulter.³⁴

I sin skrift, *Apologetica Secunda* tog Justinus upp ryktena om att de kristna skulle mörda, äta människokött och sprätta kring människoblod,³⁵ vilket han förnekade genom att än en gång berätta att Gud ser allt. Varför skulle då en kristen utföra avskyvärda handlingar när Gud skulle döma denne på det mest fruktade sättet, genom skärseld och helvete, inom sinom tid.³⁶ Och om de nu hade utfört handlingar likt dessa så skulle de kristna kunnat förklara sig genom att hävda att de utförde dem för att hedra gudar Kronos och Zeus, som i vars mysteriekulter innehöll symboliska imitationer av de gudarnas levandshistorier. Han sa alltså här att de kristna skulle ha kunnat legitimera sina handlingar, om de verkligen hade utfört dem, genom

³⁰ Justin. 1. *Apol.* 27.1, 3; Minns & Parvis 2009, 153-155.

³¹ Justin. 1. *Apol.* 27.5; Minns & Parvis 2009, 157.

³² Justin. 1. *Apol.* 65.5, 66.1, 2; Minns & Parvis 2009, 255, 257.

³³ Justin. 1. *Apol.* 66.3; Minns & Parvis 2009, 257.

³⁴ Justin. 1. *Apol.* 66.4; Minns & Parvis 2009, 257-259.

³⁵ Justin. 2. *Apol.* 12.2, 4, 5; Minns & Parvis 2009, 317, 319.

³⁶ Justin. 2. *Apol.* 12.6; Minns & Parvis 2009, 319.

att låtsas att de utförde accepterade inhemska riter.³⁷ Som då enligt Justinus också kunde ha trott sig barbariska för en utomstående.

Tolkning av citaten från Justinus utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Det första citatet är från inledningen av Justinus verk, han skrev där att han krävde att Hadrianus att hålla ett öppet sinne inför vad Justinus nu skulle berätta om de kristna. Och inte döma dem för att göra några vidskepliga män nöjda, kanske högt uppsatta män i kejsarens närhet, och inte klandra de kristna utifrån några illasinnande rykten. Här delade Justinus tydligt in de kristna i en ”vi”-grupp och ryktesspridarna i en ”de-andra”-grupp.

I nästa citat talade Justinus om någon kallad Marcion som med hjälp av demoner övertalat människor att förneka Gud som den allsmäktige och istället bekänna någon annan som den högste. Grupper likt denna sade sig vara kristna, men de levde inte utefter den riktiga läran och om de utförde de anklagelser de kristna anklagats för så som att äta människokött visste inte ”vi” enligt Justinus. Han försökte göra klart här att dessa grupper inte var ”riktiga” kristna, och ingick inte i de kristnas ”vi”-identitet.

När Justinus i nästa citat förklarade nattvarden, så använde han upprepande uttrycken ”vi” och ”oss” i sin beskrivning av hur den gick till. Så beskrivningen var inte neutral utan han markerade tydligt att dessa ritualer var något ett ”vi” utförde, ett starkt uttryck för en gemensam gruppidentitet.

Marcus Minucius Felix, omkring 200-240 e.Kr.

Även Minucius Felix var en apologet för kristendomen, han levde i Rom där han var verksam jurist och skrev verket *Octavius* i dialogform mellan den kristna karaktären Octavius och Caecilius Natalis, en icke kristen. Han berättade om de verbala attacker som gjorts mot de kristna, tog upp anklagelser om hemliga nattliga samlingar, sexuella umgängen mellan främlingar inom religionen och incestuösa relationer över alla familjeband och åldrar.³⁸ Att de kallade sina präster för ”fader” och sedan dyrkade och lustade efter honom.³⁹

³⁷ Justin. 2. *Apol.* 12.5; Minns & Parvis 2009, 319.

³⁸ Min. Fel. *Oct.* 9.2,6; Clarke 1974, 64, 65.

³⁹ Min. Fel. *Oct.* 9.3; Clarke 1974, 64.

They recognize each other by secret marks and signs; hardly have they met when they love each other, throughout the world uniting in the practice of vertible religion of lusts. Indiscriminately they call each other brother and sister, thus turning even ordinary fornication into incest by the intervention of these hallowed names. Such pride does foolish, deranged superstition take in its wickedness. Unless there were some underlying truth, such a wide variety of charges, and very serious ones, would not be made about them; they can hardly be repeated in polite company. Rumor is a shrewd informant.⁴⁰

Han talade även om de skrämmande historier som florerade om barbariska invigningsriter för nya anhängare av kristendomen, där de påståtts döda spädbarn och sedan äta upp dem:

A young baby is covered over with flour, the object being to deceive the unwary. It is then served before the person to be admitted into their rites. (---) Thus the baby is killed with wounds that remain unseen and concealed. It is the blood of this infant –I hudder to mention it-it is this blood that they lick with thirsty lips; these are the the limbs they distribute eagerly; this is the victim by which they seal their covenant; it is by complicity in this crime that they are pledged to mutual silence; these are their rites, more foul than all sacrileges combined.⁴¹

I sitt verk försökte Minucius Felix berätta om anklagelserna från ett utomstående figurerat perspektiv, som han lade i den kristna Octavius mun. Och när Octavius talade om de hemliga samlingarna de kristna hade där de påstods utföra skändliga handlingar, sa han med ironi ”Why else should they go to such pain to hide and conceal whatever it is they worship?”⁴² om nu inte de kristna hade något att dölja?

Han förklarade att när det gällde det faktum att de kristna inte deltog i romerska offerfester och att de inte åt av det som blivit över av offerdjuren visade på de kristnas självständighet och på deras starka övertygelse i den egna tron.⁴³ I verket var Octavius så övertygande om sin tro att han fick sin åhörare Caecilius att konvertera till den kristna tron.⁴⁴

⁴⁰ Min. Fel. *Oct.* 9.2, 3; Clarke 1974, 64.

⁴¹ Min. Fel. *Oct.* 9.5; Clarke 1974, 65.

⁴² Min. Fel. *Oct.* 10.2; Clarke 1974, 66.

⁴³ Min. Fel. *Oct.* 38.1; Clarke 1974, 123.

⁴⁴ Min. Fel. *Oct.* 40.4; Clarke 1974, 126.

Tolkning av citaten från Minucius Felix utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Minucius Felix skrev ju som nämnt ovan ur en kristen karaktärs perspektiv, en som berättade om vad de kristna anklagats för men som benämnde de kristna som ett ”de”, fast han egentligen tillhörde den gruppen. I det första citatet berättade han hur ”de” kallade varandra syster och bror och hur ”de” älskade varandra trots de inte kände varandra, och att de på grund av det anklagades för incest men att anklagelserna grundats ur vidskepelse. Vidare sa han att rykten var en dålig informationskälla. Även här var de kristna en tydlig särskiljande grupp, ett ”de andra”, sett utifrån. Men alltså det ”vi” som både Octavius och Minucius Felix tillhörde.

I nästa citat, i beskrivningen av hur de kristna dödat och ätit ett barn under en invigningsrit, förekom många ”de” och ”deras” när Octavius diskuterade hur detta brott skulle ha gått till. Och hur deras delaktighet i detta hemska brott band dem till gemensam tystnad. Han sa även ”I hudder to mention it” när han berättade om hur de drack blodet efter dödandet för att särskilja sig själv från sådana som utförde dessa handlingar, att han som kristen hade svårt för att tala om de brott som ”de”, alltså det som han i teorin som kristen skulle ha begått.

Kanske valde Minucius Felix detta sätt att med ett yttre ”de andra”-perspektiv berätta om de hemska beskyllningarna, för att inte behöva markera anklagelserna med ett ”vi”, utan för att ta ett avstånd från dem.

Quintus Septimius Florens Tertullianus 160 - 225 e.Kr.

Tertullianus var även han en kristen författare, som var boende i Karthago och som skrev ett verk kallat *Apologia* som ett försvar för de kristna riktat till makthavare i det Romerska riket.

Magistrates of the Roman Empire, seated as you are before the eyes of all, in almost the highest position in the state to pronounce judgement: if you are not allowed to conduct an open and public examination and inquiry as to what the real truth is with the Christians; as happened lately in the Proconsul’s secretariat, hatred of this group has all too effectively blocked its defense—then let the truth reach your ears by the quiet avenue of literature.⁴⁵

⁴⁵ Tert. *Apol.* 1.1; Sider 2001, 8-9.

Vidare berättade han om anklagelserna förda mot de kristna.

” We are spoken of as utter reprobates, and are accused of murdering babies in a holy rite and then eating them, and of committing adulterous acts after the repast. We are always spoken of in this way, yet you take no pains to bring into the light the evidence for the charges that for so long a time have been made against us. Now, either bring it into the light, if you believe the charges, or stop believing them (---).⁴⁶

Han förklarade att anklagelserna mot de kristna blev till samtidigt som religionen kom till, att Sanningen och Hatet började existera samtidigt.⁴⁷ Varje dag möttes de kristna av attacker, svek och förtal.⁴⁸ Han frågade läsaren vilka bevis som fanns för kannibalismen och de omoraliska anklagelserna, vem var det som sett de döda spädbarnen?⁴⁹ Han undrade också om hur det kunde finnas vittnen till dessa påstådda bestialiska beteenden om då de kristnas möten var slutna och privata.⁵⁰

Tertullianus tog liksom tidigare apologeter upp frågan om att varför de kristna skulle utföra hemskheter som senare skulle göra det omöjligt för dem att komma till det bättre livet efter detta? Skulle en kristen person delta och säga:

”Come, bury your sword in this baby; or, if that is the other fellow’s job, stand herebeside this (bit of) humanity, dying before it has lived; wait for the young soul to take flight; recive the fresh blood; saturate your bread in it; partake freely!⁵¹

Han sa som försvar för denna anklagelse:

”If you cannot do these things, you ought not to believe them of Christians. For a Christian, too, is a human being even as you are.”⁵²

⁴⁶ Tert. *Apol.* 7.1; Sider 2001, 20.

⁴⁷ Tert. *Apol.* 7.3; Sider 2001, 21.

⁴⁸ Tert. *Apol.* 7.4; Sider 2001, 21.

⁴⁹ Tert. *Apol.* 7.5; Sider 2001, 21.

⁵⁰ Tert. *Apol.* 7.8; Sider 2001, 22.

⁵¹ Tert. *Apol.* 8.2; Sider 2001, 22.

⁵² Tert. *Apol.* 8.4; Sider 2001, 22-23.

Tertullianus frågade sig sedan om de inom den romerska kulturen beskyllde de kristna för dessa anklagelser för att de själva hade ett kulturellt bagage i form av människooffer i den romerska traditionen, och på grund av det skulle kunna tro att även de kristna skulle kunnat vara skyldiga till samma dåd. Vidare nämnde han i sin skrift hur andra nationer och kulturer använt sig av mänskliga offer.

(---) I will point out that you yourselves commit these very crimes—sometimes openly, sometimes secretly— and that, perhaps, is the reason why you have believed them also of us. In Africa, babies used to be sacrificed publicly to Saturn and even now this holy crime is a continued in secret. Among the Gauls, older persons were sacrificed to Mercury. In that city of the pious race of aeneas, there is a certain Jupiter whom they bathe in human blood during the games held in his honor. ”But this is the blood of a beast-fighter”, you say. At any rate it is blood shed in murder.⁵³

Han diskuterade moralen med att ingen frivilligt skulle vilja ha någon annans blod på händerna eller offra sitt eget barn till sådana omänskliga handlingar. För de kristna var detta mord, och mord var inte tillåtet på något vis.⁵⁴

För att motbevisa att det inte var de kristna som var de bestialiska tog Tertullianus även upp exemplet att de icke kristna åt kvarlevorna av djuren från gladiatorspel och andra evenemang där människor slogs mot djur; efter en sådan kamp kunde djuren ätas upp och i deras magar kunde då delar från människor som deltagit i spelen återfinnas. Han frågade då sin läsare om inte detta i så fall skulle kunna liknas med de påstådda banketter med människooffer de kristna påstods ha?⁵⁵

Även Tertullianus belyste också den romerska guden Jupiters (Zeus) incestuösa förhållanden. Sedan återgäldade han vissa av anklagelserna med att skriva om romarnas sätt att lägga ut oönskade barn i vildmarken för att dö,⁵⁶ att det i förlängningen om barnet överlevde skulle kunnat leda till incest om barnet och den biologiske föräldern möttes senare utan vetskapen om släktbandet. Och att romarnas sexuella leverne med olika kvinnor och män kunde leda till

⁵³ Tert. *Apol.* 9.1, 2, 3, 5; Sider 2001, 23-24.

⁵⁴ Tert. *Apol.* 9.8; Sider 2001, 24.

⁵⁵ Tert. *Apol.* 9.11,12; Sider 2001, 25.

⁵⁶ Tert. *Apol.* 9.16,17; Sider 2001, 25.

barn som inte växte upp med sina fäder och på så vis skulle incest senare kunna ske utan någons vetskap.⁵⁷

Tolkning av citaten från Tertullianus utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Tertullianus började med att tala direkt till de han skrev till, de makthavare i det romerska riket som hade allas uppmärksamhet, han bad dem att ta till sig hans skrift som hjälp för att förstå sanningen om de kristna. Han kallade de kristna en grupp som blivit hatade och att detta hat mot dem blockerat deras försvar.

I nästa citat berättade han om några av de anklagelser som ”vi” fått utstå, sedda som brottslingar som begått mord och ätit spädbarn. Han sa att ”vi” alltså fått utstå dessa beskyllningar och ”ni” inte gjort något för att belysa några bevis. I detta citat är det alltså tydligt att de kristna enligt Tertullianus var ett ”vi” och de han skrev till var ”de andra”.

Han diskuterade sedan hur en ceremoni där ett spädbarn påstås dödas och ätit hade kunnat gå till. Han sa då vänd till läsarna att om ”ni” inte kunde utföra dessa brott tro då inte att kristna skulle kunnat utföra dem, de kristna var människor liksom ”ni”. Här gjorde Tertullianus en tydlig markering att de kristna var en egen grupp av människor och särskiljde dem från andra grupper, men tryckte på att de likväl var människor liksom ”ni”/”de andra”.

Sedan slog han tillbaka dessa anklagelser genom att ta upp hur människooffer förekommit i den inhemska kulturen, och att det var därför ”ni” kunde anklaga ”oss” för dessa brott.

Eusebius av Caesarea 260 - 340 e.Kr.

Han kallas ”kyrkohistoriens fader”, han var biskop av Caesarea och en stor försvarare av kristendomen och skrev många verk om kristendomens historia och förföljelserna som religionen utstått. I sitt verk *Historia Ecclesiastica* skildrade han kristendomens framväxt under historiens gång, i ett stycke beskrev Eusebius hur det gick till när kristna led martyrdöden i Gallien år 177 e.Kr. när Marcus Aurelius var kejsare. Han berättade hur grupper av kristna hade arresterats och fått utstå både fysisk och psykiskt våld för att erkänna sin trostillhörighet. De anklagade togs till ett torg där de skulle utsättas för tortyr och till sist döden, vissa stod på sig och förlitade sig på sin tro och dog tillslut martyrdöden, andra

⁵⁷ Tert. *Apol.* 9.18; Sider 2001, 25-26.

försökte på grund av skräck tala sig fria och angav andra kristna som inte ännu tagits till fånga.

(---) fearing the tortures which they saw the saints suffering, when the soldiers urged them, falsely accused us of Thyestean feasts and Oedipodean intercourse, and things which it is not right for us either to speak of or to think of or even to believe that such things could ever happen among men.⁵⁸

Passagen syftade på Thyestes i den grekiska mytologin vars barn kung Atreus slaktade och lurade Thyestes att äta dem⁵⁹, och respektive kung Oidipus som äktade sin egen mor⁶⁰.

Tolkning av citatet från Eusebius utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

När Eusebius skrev om när de kristna anklagats och anhållits för påstådda brott, berättade han att en del kristna av rädsla för sitt straff beskyllt andra kristna för att deltagit i Thyestes banketter och Oidipusianska samlag. Och då sa Eusebius att sådana påståenden inte var rätt för ”oss”, alltså de kristna, att varken tala om eller fundera på om någon människa skulle kunna begå sådana företeelser.

3.1. Sammanfattande tolkning av citaten från de kristna författarna

Av dessa försvarskrifter framkommer en tydlig bild av att de kristna såg sig som ett ”vi”, och såg på de utanför deras gemenskap som ”de andra”, och beskyllde de andra för att vara illasinnade och ryktesspridare. Samtidigt som de ifrågasatte anklagelserna mot dem genom att kasta tillbaka dem. Författarna påstod att ”de andra” själva måste hört talas om sådana brott från den inhemska traditionen, främst från mytologiska berättelser, som de anklagade de kristna för för hur annars skulle de kunnat komma på idén om dem.

De kristna författarna belyste att en stark kristen identitet fanns, de förklarade sina handlingar med att förklara hur ”vi” gör i ”vårt” förfarande av ”vår” religion. De tryckte också på i sina skrifter att mottagarna av skrifterna skulle hålla ett öppet sinne och inte bli påverkade av vidskeplighet och förtal när de läste författarnas försvarstal. De gjorde det även tydligt att de som utövade religionen på ett oriktigt sätt inte var med i deras gemenskap. Som när det

⁵⁸ Euseb. *Hist. Eccl.* 5.1. 11-16; Lake 1980, 413.

⁵⁹ Buxton 2010, 150-151.

⁶⁰ Buxton 2010, 164-166.

berättades om de kristna som anklagade andra kristna för deltagande Thyestes banketter och Oidipusianska samlag, eller de kristna som inte erkände Gud som den allsmäktige, att dessa ”kristna” inte tillhörde den rätta kristna identiteten.

3.2. De antika icke kristna författarna skrev om de kristna

I flera antika källor skrivna av icke kristna författare ser vi dem tala negativt om de kristna, de anklagades för att vara konstiga, primitiva, omoraliska och framförallt farliga. Det fanns vissa anklagelser som var ständigt återkommande, att de kristna vägrade fira statskulden och därmed ansågs inte respektera kejsaren och Rom, och att de hade hemliga församlingar där skamlösa aktiviteter ägde rum. Här kommer några viktiga citat som handlar om de kristna och som ger en bild av kristendomens framväxt.

Publius Cornelius Tacitus 55 - 120 e.Kr.

Tacitus var en romersk historiker som i sitt verk *Annales* omnämnde de kristna för första gången i romersk historieskrivning, och genom det gav den tidigaste skildringen av hur de utsatts för förföljelse.

Kejsare Nero anklagade de kristna för att ha startat den stora branden i Rom år 64, de som togs till fånga och erkände sin tro utsattes för tortyr och straffades med döden. Nero själv var misstänkt för att ha anlagt branden och det var för att göra slut på det ryktet som han sökte andra syndabockar.

Men oviljan vek icke undan för människors åtgärder, ej för kejsarens frikostighet, inte för soningsoffer åt gudarna, ty man trodde att elden varit anlagd. För att alltså göra slut på ryktet sökte Nero några att ge skulden och de för sina skändligheter hatade människor som hopen kallade kristna lät han undergå de mest raffinerade straff.⁶¹

Misstanken att de kristna startat den förödande branden gödde på den rädsla och irritation som många andra romare redan kände mot de kristna och det ledde så småningom till att om någon så bara misstänktes vara kristen så blev den straffad. Det är i *Annales* som det första gången nämns att det var från en man vid namn Kristus som kristendomen fått sitt namn, och att det var en farlig och ondskefull kult som spred som en smitta, om det skrev Tacitus såhär:

⁶¹ Tac. *Ann.* 15.44; Cavallin 1968, 150-151.

Deras ledare Kristus hade under Tiberius regering korsfäst av prokuratorn Pontius Pilatus, och deras fördärvbringande vidskepelse som kvästs för tillfället bröt åter ut, icke blott i Judéen, där detta onda uppstod, utan även i staden, dit alla gräsligheter, all sedeslöshet strömmar samman från olika håll och vinner anhängare. Alltså greps först de som erkände, därefter överbevisades på deras angivelse en väldig skara, ej så mycket om skuld till branden som hat till människosläktet. Och när de dödades gjordes de till åtlöje; de sveptes i hudar av vilda djur och hundar bet dem till döds; eller också korsfästes de och antändes för att när det kvällades användas som belysning. Nero hade upplåtit sin park för denna underhållning och gav också spel på Circus (---) Härav uppstod medlidande med hans offer, som visserligen var skyldiga och förtjänade de strängaste straff; men de förintades icke till allmänt väl utan en enda mans vilda grymhet.⁶²

Tolkning av citaten från Tacitus utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Tacitus berättade om hur kejsare Nero försökte finna syndabockar för den stora branden i Rom, han lade den på den grupp som för sina skändligheter redan var hatade, de kristna. Det talades vidare om att kristendomen sågs som en vidskepelse och att det onda spreds inte bara i ursprungslandet utan även i Rom.

I Tacitus verk verkade synen på de kristna enbart vara negativ och ord som skändligheter, gräsligheter och vidskepelse togs med i beskrivningen av dem och de kristna särskiljades från den övriga befolkningen och användes som syndabockar. Dock skrev Tacitus att trots att han ansåg att de kristna skulle straffas för sin påstådda inblandning i branden, så gick kejsaren för långt i sin bestraffning och att det blev för grymt. Så även om de kristna enligt dessa citat var hatade och separerade in i en egen kulturgrupp, så fanns det en gräns för hur mycket bestraffning allmänheten ansåg att de borde få för dessa anklagelser.

Gaius Plinius Cecilius Secundus; Plinius Den yngre 61 - 114 e.Kr.

Plinius d.y. var ståthållare för en romersk provins och höll en omfattande brevkorrespondens med kejsare Trajanus. I ett av breven rådfrågade han kejsaren om vad han skulle göra med de kristna i sitt samhälle. Han berättade att han inte visste i vilken grad de kristna skulle straffas på grund av deras tro; skulle han ta hänsyn till ålder, benåda de som visade ånger inför att en gång ha varit kristna?

⁶² Tac. *Ann.* 15.44; Cavallin 1968, 151.

Några rannsakingar av kristna har jag aldrig deltagit i. Därför vet jag inte, på vilka grunder och i vilken utsträckning de brukar bestraffas eller ranssakas. Och jag har varit ganska osäker om huruvida man bör göra någon åtskillnad i fråga om ålder eller inte alls ta någon hänsyn till om de är helt unga eller om de är fullvuxna individer. Jag har även frågat mig, om man bör benåda en som visar ånger eller om det är till intet gagn för den som överhuvudtaget en gång varit en kristen, om han avsvär sig sin lära; om själva benämningen ”kristen” även om inga brottsliga handlingar föreligger, skall bestraffas, eller om det är de skändligheter som är förknippade med namnet.⁶³ Tillsvidare har jag beträffande personer som anlagats inför mig för att vara kristna förfarit på följande sätt: jag har ställt frågan till dem, om de är kristna. Om de erkänner detta, har jag ställt samma fråga ytterligare två gånger samtidigt som jag hotat med bestraffning. Om de ändå framhärdar har jag gett order om bestraffning; ty vad än deras erkännande innebar, var jag i varje fall inte tveksam om just deras trots och halsstarrighet måste bestraffas.⁶⁴

Han berättade att de kristna han förhört beskrivit att de endast gjort sig skyldiga till följande:

Fö försäkrade de att hela deras brott eller villfarelse hade bestått i följande handlingar: de brukade samlas en bestämd dag före gryningen och gemensamt sjunga en växelsång till Kristi ära såsom till en gud och därvid förbinda sig; inte till någon brottslig handling, utan att icke begå stöld, icke rån, icke äktenskapsbrott, icke bryta ett givet löfte, icke vägra att vid anmaning återlämna anförtrodda medel. Därefter brukade de åtskiljas och sedan åter samlas för att intaga en enkel och helt oskyldig måltid. Även detta hade de upphört med efter mitt påbud, där jag i enlighet med din befallning hade utfärdat förbud att bilda slutna samfund. (---) Inget annat fann jag vid förhöret än en förvänd och måttlös vidskepelse.⁶⁵

Plinius sa att han förbjudit dessa samlingar, så som kejsaren bestämt att det skulle göras, men att han var osäker på hur han skulle handskas med de kristna då de var av alla åldrar och samhällsklasser, han skrev att:

⁶³ Plin. *Ep.* 10.96.2; Mattsson 1983, 280.

⁶⁴ Plin. *Ep.* 10.96.3; Mattsson 1983, 281.

⁶⁵ Plin. *Ep.* 10.96.7; Mattsson 1983, 281.

Saken syntes mig nämligen kräva detta särskilt med tanke på antalet av sådana som riskerar åtal. Det är nämligen många i alla åldrar, alla samhällsklasser, såväl män som kvinnor som utsätts och kommer att utsättas för fara. Och inte bara till städerna utan även till byarna på landsbygden har smittan från denna vidskepelse spritt sig⁶⁶

Trajanus svarade att det inte gick att fastställa en norm för hur de kristna skulle behandlas och motarbetas, men att de om de bevisades skyldiga till den kristna tron, skulle straffas, men om de som visade ånger skulle benådas. Men de kristna skulle inte eftersökas och anonyma tips om vilka som tillhörde kulten skulle inte främjas då det var olämpligt prejudicerande och inte ett värdigt tillvägagångssätt.⁶⁷

Tolkning av citaten från Plinius d.y. utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Plinius d.y. skrev till kejsaren och undrade hur han skulle handskas med de kristna, han buntade ihop dem i en grupp, ett ”de”. Och frågade om de som erkände sin tro skulle benådas, eller om synden att en gång varit en del utav religionen skulle vara straffbart. Återigen upprepades ord som ”skändligheter” och ”vidskepelse” och Plinius d.y. undrade om inte enbart deras envishet och trots var straffbart. Hans beskrivningar av gruppen var negativa, som att de var annorlunda än andra människor med sina attityder och beteenden, dock så när han berättar vad de själva hade att säga om sina samlingar beskrev de dem som väldigt oskyldiga, och att de slutat med dessa samlingar då Plinius d.y. förbjudit dem. Han hade alltså inga bevis för att de kristna skulle gjort något orätt, men det var som om han ville straffa dem ändå på grund av egen irritation. Och han visade också en stor oro för hur religionen spred sig till alla samhällsklasser, att både män och kvinnor var i ”fara” för ”smittan”. Att de kristna var enhetliga i sin tro och att kristendomen omfamnade alla oavsett deras ställning i samhällets hierarki, var en hotbild mot det dåvarande samhällets konstruktion.

Ammianus Marcellinus 330 - 400 e.Kr.

Han var en historieskrivare från den tid då kristendomen blivit statsreligion i Romarriket, men han var själv en anhängare till den romerska polyteistiska trosföreställningen. Trots det var han är känd för att han var förhållandevis fördomsfri, och han berättade om flera kejsare som också var relativt toleranta mot andra religioner än den de själva följde. I sitt verk *Res Gestae*

⁶⁶ Plin. *Ep.* 10.96.9, 10; Mattsson 1983, 281-282.

⁶⁷ Plin. *Ep.* 10.97.1, 2; Mattsson 1983, 282.

skrev han bland annat om hur kejsare Julianus (Avfällingen), som återställde kulten åt de forna romerska gudarna, samlade de kristna biskoparna och talade med folket om att från och med nu skulle utövarna av de olika religionerna se förbi sina olikheter och meningsskiljaktigheter och försöka samexistera i frid.⁶⁸

(---) by plain and formal decrees ordered the temples to be opened, victims brought to the altars, and the worship of the gods restored. And in order to add to the effectiveness of these ordinances, he called together the bishops of the Christians, who were of conflicting opinions, and the people, who were also at variance, and politely advised them to lay aside their differences, and each fearlessly and without opposition to observe his own beliefs. On this he took a firm stand, to the end that, as this freedom increased their dissension, he might afterwards have no fear of a united populace, knowing as he did from experience that no wild beasts are such enemies to mankind as are most of the Christians in their deadly hatred of one another.⁶⁹

Tolkning av citatet från Ammianus Marcellinus utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Ammianus Marcellinus berättade om när Julianus Avfällingen samlade ihop biskoparna av kristendomen och folket som var av motstridiga åsikter och bad dem att lägga sina skiljaktigheter åt sidan och försöka leva i samförstånd. Julianus ansåg att det inte fanns några som kände sånt hat emot varandra som kristna som hade meningsskiljaktigheter. Detta alltså sett ifrån någon utanför religionen, nu när kristendomen var statsreligion gav Ammianus Marcellinus här sken av att det kristna ”vi”-et som i tidigare citat av andra tidigare författare verkat så starkt, nu var splittrat in i flera olika grupper.

3.3. Sammanfattande tolkning av citaten från de icke kristna författarna

Här verkade tyngdpunkten ligga på att de kristna var annorlunda alla andra och hade beteenden för sig som inte var godtyckliga av andra, de beskrevs även som hatade av folket. De kristna skildrades som en sammanhållande grupp som anklagades för skändligheter, envishet och trots och som bestraffats för det. Så även i dessa skrifter framställdes det tydligt att de kristna hade en stark gruppidentitet och exkluderade sig själva från det övriga samhället.

⁶⁸ Amm. Marc. 22.5.3; Rolfe 1936, 203.

⁶⁹ Amm. Marc. 22.5.2,3, 4; Rolfe 1936, 203.

3.4. De antika författarnas anklagelser om människooffer och kannibalism mot andra folk- och kulturgrupper

Det var inte bara de kristna som anklagades för kannibalism eller andra bestialiska handlingar, här är några exempel från några antika författares verk på andra grupper som fått utstå liknande beskyllningar.

Marcus Tullius Cicero 106-43 f.Kr.

Cicero var en framgångsrik romersk orator, politiker och författare. Han skrev en mängd olika texter: tal, brev och böcker om retorik och filosofi, i *De re publica* diskuterades bland annat rättvisa och om hur olika det uppfattades i olika kulturer.

For the justice which we are investigating is a product of government, not of nature at all; for if it was natural, then, like heat and cold, or bitter and sweet, justice and injustice would be the same to all men.⁷⁰ (---) How many peoples, such as the Taurians on the shores of the Euxine, the Egyptian king Busiris, the Gauls, and the Carthaginians, have believed human sacrifice both pious and most pleasing to the immortal gods! Indeed, men's principles of life are so different that the Cretans and Aetolians consider piracy and brigandage honourable, and the Spartans used to claim as their own all territory they could touch with their spears.⁷¹

Tolkning av citatet från Cicero utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Här berättade Cicero om olika människors syn på rättvisa och principer, de folkgrupper som räknas upp gavs egenskaper som inte ansågs moraliskt rätt i hans åskådning. De anklagades för att anse människooffer vara gudsfruktigt, och sjöröveri och rövartåg hedervärt. Man förstår av beskrivningen att dessa företeelser inte var acceptabla, och det gjorde att de andra grupperna blev just ett hotfullt ”de andra”.

Gaius Sallustius Crispus 86 – 34 f.Kr.

Sallustius var en romersk historiker som skrev om Catilina-konspirationen i sitt verk *De coniuratione Catilinae*. Han beskrev honom som en man med stor begåvning men lömsk och

⁷⁰ Cic. *Rep.* 3.8; Keyes 1988, 195.

⁷¹ Cic. *Rep.* 3.9; Keyes 1988, 195-196.

med dålig karaktär⁷² och att han en gång skulle ha låtit sina medhjälpare svära en ed av förtroende och sedan förseglat orden med att gemensamt dricka människoblod.

Det fanns vid den tiden de, som påstod, att Catilina efter att ha hållit sitt tal, där han avfordrade en ed av sina medbrottslingar, låtit bära omkring blod från en människokropp blandat med vin i offerskålar. När alla efter att ha uttalat en förbannelse hade smakat på det, såsom man brukar vid högtidliga offer, skall han ha yppat sin plan. Och han skall ha ordnat med ett högtidligt upptagande av dem bland hans folk, för att de därigenom skulle bli mer trogna mot varandra, när de med varandra delade vetskapen om ett så ohyggligt brott.⁷³

Tolkning av citatet från Sallustius utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Sallustius beskrev hur det skulle ha gått till när Catilina övertygade sina medbrottslingar att gemensamt dricka människoblod. Genom att tillsammans begå ett ohyggligt brott blev de sammansvurna att inte kunna berätta för någon annan om det, för nu bar de alla samma skuld. Ett effektivt sätt att binda någon till sig och bilda gemenskap, om än kanske motstridig och påtvingad. Det är de som påstod att händelsen ägt rum, som namngav Catilinas anhängare som ”brottslingar” och ”hans folk” och gjorde dem till ”de andra”. Medan de som druckit blodet blev ett ”vi” i deras gemensamma brott.

Titus Livius 59 f.Kr. – 17 e.Kr.

Livius var en historieskrivare som i sitt verk *Ab Urbe Condita* bland annat berättade om de omoraliska rituella fester som hölls i guden Bacchus ära, de såkallade backanalerna och vad som kunde ske på de tillställningarna:

To the religious element in them were added the delights of wine and feasts (---) When the wine had inflamed their minds, and night and the mingling of males and females, youth with age, had destroyed every sentiment of modesty, all varieties of corruption first began to be practised [...] There was not one form of vice alone, the promiscuous mating of free men and women, but perjured witnesses, forged seals and wills and evidence, all issued from this same workshop: likewise poisonings and secret murders,

⁷² Sall. *Cat.* 5.1; Lundström 1995, 33.

⁷³ Sall. *Cat.* 22.1,2; Lundström 1995, 105, 106.

so that at times not even the bodies were found for burial. (---)The destructive power of this evil spread from Etruria to Rome like the contagion of pestilence.⁷⁴

I samma verk fanns även en beskrivning av hur Hannibals karthagiska armé betedde sig under sin framfart:

(---) soldiers who are unacquainted with any civilized laws and organization and, one may almost add, language too. Ruthless and barbarous by nature and custom, these men have been further barbarized by the general himself, in making bridges and embankments of piled up human bodies, and by teaching them—horrible event to relate—to feed upon the bodies of men.⁷⁵

Tolkning av citaten av Livius utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

När Livius berättade om Bacchus anhängarna talade han om dem som ”de andra”, han berättade hur de drogades av vinet och hur det tog bort deras ärbarhet och förgiftade deras sinnen så de blev promiskuösa och begick mord. Och att det de höll på med var som en ondska som spreds som en pestsmitta. Återigen användes alltså ord som smitta som beskrivning av hur kulten spreds.

Även beskrivningen av Hannibals armé och att han lärt dem bygga broar av människokroppar och äta av dem, var ett tydligt exempel av hur dessa fiender sågs som ”de andra”. De framställdes som ociviliserade, hänsynslösa och barbariska, och utgjorde därmed en stor hotbild mot alla som mötte dem.

Strabon 63 f. Kr - 24 e.Kr.

Han var en historiker och geograf som skrev ett omfattande verk vid namn *Geographica*, som behandlade mycket av världens geografi och topografi och även de olika befolkningarnas karaktärsdrag. Om gallerna berättade han bland annat att druiderna hängett sig till att använda människooffer, att de dödade sina offer med pilar och slängde dem tillsammans med djur i ett stort offerbål.⁷⁶ I en beskrivning av kelterna på Irland skrev han såhär:

⁷⁴ Livius. 39.8, 9; Sage 1965, 241-243.

⁷⁵ Livius. 23.5; Gardner Moore 1951, 15-17.

⁷⁶ Strab. 4.4.5-6; Jones 1988, 247-248.

”Concerning this island I have nothing certain to tell, except that its inhabitants are more savage than the Britons, since they are man-eaters as well as heavy-eaters, and since, further, they count it an honourable thing, when their fathers die, to devour them, and openly to have intercourse, not only with the other women, but also with their mothers and sisters (---).⁷⁷

Strabon medgav dock sedan att han inte hade tydliga bevis för detta men:

(---) and yet, as for the matter of man-eating, that is said to be custom of the Scythians also, and, in cases of necessity forced by sieges, the Celti, the Iberians, and several other people are said to have practised it.”⁷⁸

Tolkning av citaten av Strabon utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Här berättade Strabon hur folk- och kulturgrupper från platser långt bort från Romarrikets gränser betedde sig. De blev tydligt ”de andra” både på grund av avståndet och att de beskyldes för omoraliska akter som inte var accepterade i den romerska kulturen. Trots att författarens sade sig vara utan bevis, skrev han att det sades att kelterna åt människor och hade sexuella relationer över familjeband.

Lucius Mestrius Plutarchos 46- 120 e.Kr.

En grekisk filosof och författare som efterlämnade sig en stor mängd skrift, han skrev bland annat ett stort antal levnadsbeskrivningar om antikens framstående personer. I boken om Ciceros liv skrev Plutarchos om Cicero som framstod som en intelligent framstående politiker och orator, och hans politiska fiende Catilina som framställdes som en mycket obehaglig och omoralisk man:

(---) Lucius Catiline, who, in addition to other great crimes, had once been accused of deflowering his own daughter and of killing his own brother; and fearing prosecution for this murder, he persuaded Sulla to put his brother’s name, as though he were still alive, in the list of those who were to be put to death under the proscription. Taking this man, then, as their leader, the

⁷⁷ Strab. 4.5.3-4; Jones 1988, 259.

⁷⁸ Strab. 4.5.4-5; Jones 1988, 261.

miscreants gave various pledges to one another, one of which was the the sacrifice of a man and the tasting of his flesh.⁷⁹

Tolkning av citatet av Plutarchos utifrån ett ”Den Andre”-perspektiv

Plutarchos berättade också om Catilinas hemiska förfaranden, de som följde honom buntades ihop under benämningen ”skurkarna”, och sedan berättade Plutarchos att de mördade en man och smakade på dennes kött för att förbinda ett löfte. Trots bara några meningar så gav författaren en tydlig bild över denna grupps omoraliska och barbariska beteenden, en grupp man inte skulle vilja bli associerad med.

3.5. Sammanfattande tolkning av citaten från författarna som skrev om anklagelser mot andra folk- och kulturgrupper

Här får vi se hur författarna skildrade de människor och de folkgrupper som utifrån deras annorlunda beteenden och på grund av att de antingen agerade i löndom eller utanför det romerska samhällets vetskap, blev ansedda som ”de andra”. Strabon berättade om kelterna som genom hörsägen anklagades för barbariska ageranden, Livius beskrev Bacchus anhängarna som omoraliska, Catilina framställdes av både Sallustius och Plutarchos att vara en människa av dålig och grym karaktär och likaså hans medhjälpare. Dessa grupper ansågs som främmande och annorlunda, och då som hot mot samhället och samhällets moral. Livius beskrivning av Hannibal och hans armés handlingar, skildrade dem som farliga och omänskliga, ett hot mot alla som mötte dem i strid. Cicero talade om rättvisa och hur ”de andra” tolkat det med att tillåta företeelser som är oacceptabla för honom, dessa grupper framställdes då annorlunda och konstiga.

4. Sammanfattande diskussion

Av citaten från nyckeltexterna i min undersökning framträder synen på de kristna från olika perspektiv, de kristna apologeterna försökte förklara och försvara det ”vi” som de kallade de kristna, och de icke kristna författarna berättade om hur de kristna var en grupp som separerade sig från det övriga samhället och som en ”smitta” spreds kristendomen över hela Romarriket. I citaten från dem så belyses en irritation och en rädsla för kristendomens självständighet och genomslagskraft. Från de författare som skrev om andra folk- och

⁷⁹ Plut. *Cic.* 10.1-4; Perrin 1958, 107.

kulturgrupper får vi reda på att de anklagelser som kastades mot de kristna inte var nya eller separat gällande de kristna.

De kristna författarna, apologeterna och kyrkofäderna i detta fall, försökte förklara sin religion i sina försvarsskrifter, Justinus Martyren förklarade hur nattvarden gick till och att den möjligtvis missförstått av de utomstående. De kristna, det tydliga ”vi”-et i hans verk, åt bröd och drack vin som symboler för Jesu kropp och blod, och inte bokstavligen människokött och blod.⁸⁰ Tertullianus gav motanklagelser i sin skrift, att de icke kristna själva måste kunnat utföra de brott som de anklagade de kristna för, för hur annars skulle de ha kunnat komma på tanken. Han nämnde också att det funnits händelser i den inhemska historien som också kunnat kallas för kannibalism och att det fortfarande fanns seder som kunde uppfattas som djupt omoraliska.⁸¹

Både Tertullianus och Minucius Felix beskrev anklagelserna ganska utförligt och med liknande redogörelser på många punkter, om hur det påstått ha gått till när de kristna utförde sina invigningsriter med barnoffer och drickande av offrets blod⁸² och att de kristna även beskylldes för promiskuösa och incestuösa sexuella relationer. Men allt förnekades av apologeterna med orden att ingen kristen skulle utföra något så bestialiskt för det skulle innebära svåra konsekvenser i livet efter detta.

Den starka kristna gemenskapen, tydligt markerad genom det flitiga användandet av orden ”vi” och ”oss” i texterna, och de kristnas självmanta exkluderande från samhället och att de valde att inte delta i traditioner och ritualer för att istället ha egna samlingar, var för att de kristna var så självständiga och så starkt övertygade om sin trosföreställning förklarade Minucius Felix.⁸³ Men samtidigt så var religionen en välkomnande religion, människor från alla olika samhällsklasser, kön och åldrar var välkomna in i gemenskapen, något som den icke kristna författaren Plinius d.y. berättade om, och undrade över hur det skulle kunna stoppas. Spridningen sågs som smitta som borde förhindras, trots att inga bevis fanns för påståendena om omoraliska handlingar så undrade Plinius d.y. om de kristna inte borde straffas i alla fall

⁸⁰ Se sid. 11.

⁸¹ Se sid. 16, 17.

⁸² Se sid. 13, 15.

⁸³ Se sid. 14.

på grund av deras trots och envishet.⁸⁴ Även Tacitus benämnde kristendomen som något ondskefullt och som spreds som en ström.

Hur de olika kejsarna gick tillväga för att underminera de kristna var olika från person till person, och berodde på hur stor kristendomens spridning var under dennes tidsperiod. Nero gjorde ett stort spektakel med tortyr och avrättning öppet inför resten av befolkningen medan Hadrianus gav sken av att vilja kväsa de kristna i lugn takt.

De kristna klungades här ihop i en homogen grupp som upplevdes som annorlunda, de kunde ses som en hotbild eller irritation för att de skapade sina egna samlingar ”utanför” samhället. Och de verkade både nöjda med det och inte villiga att anpassa sig mot övriga samhället som många andra grupper och kulturer i Rom tidigare gjort. Det var ofta ord som ”viskepelse” och ”skändligheter” återkom i förklaringar och berättelser om de kristna, och orden kan ha haft olika betydelser i olika omständigheter och beroende på översättningarna av texterna. Om de betydde egenskaper eller avvikande beteenden och om orden idag har samma betydelse nu som då, är en egen studie och diskussion. Som verkligen skulle kunna bidra med nya tolkningar inom detta ämne och frågeställning men det har inte fått plats i denna studie.

Men det var som sagt inte bara de kristna som blev utsatta för extrema anklagelser, så som kannibalism och människooffer, utan även andra folkgrupper och personer. Både de folkgrupper som bodde utanför rikets gränser och grupper och enskilda individer inom det egna samhället som på något vis störde friden i riket anklagades. Till exempel Catilina som både Plutarchos och Sallustius skrev om⁸⁵ och Bacchus anhängarna som Livius beskrev.⁸⁶ Med exemplen från Strabon, Livius och Cicero fick vi reda på att anklagelser om avvikande sexuellt beteende och människooffer inte var specifikt gällande mot de kristna. Strabon beskrev kelterna som primitiva människooätande vildar men han medgav också att han gjorde det utan säkra källor, men utifrån det som romarna ansåg som vetskap; att alla utan för rikets gränser var ociviliserade barbarer.⁸⁷ Livius beskrev också hur Hannibal lärde sin armé att livnära sig på människokroppar⁸⁸ och Cicero talade om andra folkgrupper där människooffer

⁸⁴ Se sid. 21, 22.

⁸⁵ Se sid 28, 25.

⁸⁶ Se sid. 26.

⁸⁷ Se sid. 27.

⁸⁸ Se sid 26.

ansågs som något mycket hedrande för gudarna.⁸⁹ Även apologeten Tertullianus tog upp andra kulturer som offrat människor.⁹⁰

Samhällets misstänksamhet tvingade alltså de kristna indirekt till att samlas i smyg, och sedan anklagades de för att ha något att dölja för att de möttes just i hemlighet. Att dela mat och att delta i festmåltider är en symbol för grupper och samhällens gemenskap. Att dela sin mat skapar band mellan människor och att då exkludera sig själv från samhället genom att ha egna samlingar, egna festmåltider och inte delta i den traditionsenliga och socialt ”obligatoriska” måltider är ett sätt att distansera sig från andra, avsiktligt eller ej.

Just att anklaga någon/några för kannibalism innebar inte bara att man trodde de höll på med en bestialisk handling rent praktiskt, utan det blev också som en symbol för det farliga psykologiska och kalkulerande sinnet hos en barbarisk fiende. Att vara kannibal var att gå utanför lagen, att vara omoralisk, våldsam och hotfull.⁹¹ Att anklaga någon för att äta människor var som att sätta upp en mur mellan sig själv och den anklagade, alltså ett effektivt sätt att få andra människor att också känna rädsla inför de anklagade och försöka distansera sig och motarbeta dem.

Olika kulter och trosskådningar medför olika beteenden och handlingar som för den utomstående kan tyckas avvikande, konstiga eller bara ”fel”. Men det är också något som behövs för att utmärka olika gruppmedlemmar från varandra. Så för att få tillhöra en grupp kan dennes beteende göra att man exkluderas från en annan.⁹² De kristnas egna och medvetna särskiljning från den övriga romerska befolkning gjorde att de blev mer och mer en egen ”vi”-identitet i samhället. De blev starka i den egna tro och i sin identitet som kristna, men det skapade också en distans som växte och gjorde det svårare och svårare för de olika kulterna att existera bredvid och med varandra. Gemenskapen bland de kristna som verkade stärkande för dem som grupp kan också ha varit just det som kändes mest hotande för de utomstående. Men samtidigt får man tänka på att trots dessa anklagelser och faran av vara kristen då de i värsta fall kunde förföljas, tillfångatas och straffas med döden, växte religionen med fler och fler anhängare. De kristna missionerade med sin tro och kanske var deras egna övertygelser så starka och deras gemenskap så lockade att fler också sällade sig till dem trots anklagelserna.

⁸⁹ Se sid. 28.

⁹⁰ Se sid. 16.

⁹¹ McGowan 1994, 434.

⁹² Stark 1997, 176.

McGowan diskuterar i sin artikel om vad det kan vara för symbolik med att den individ de kristna anklagades för att döda och äta var ett spädbarn. Att det oskyldiga barnet i händerna på de barbariska ”de andra”, kunde vara en möjlig symbol för romarnas rädsla att hamna i famnen av en växande skara av rovlystna kristna? Det var ett kraftfullt sätt att göra en fiende till otroligt hotfull, instinktivt vill de flesta människor skydda barn mot fara, och tanken på att det skulle gå runt människor i ens närhet som vill äta upp dem är en skräckinjagande tanke. Att hota ett samhälles barn, blir som att hota hela samhällets konstitution.⁹³

5. Slutsats

Syftet med den här uppsatsen var alltså att försöka förstå varför de kristna anklagats för extrema anklagelser. Att undersöka var kopplingen mellan kristendom, kannibalism och barnamord kunde komma ifrån, och vad det var för händelser som antikens människor associerade med kannibalism.

- Varför gick människor till sådana ytterligheter i sina anklagelser mot de kristna som finns att läsa i den antika litteraturen?

Anledningarna till dessa anklagelser kan vara flera. De kan ha uppkommit av att utomstående misstolkat nattvarden, men ett annat skäl som också passar in på att fler folkgrupper anklagats för samma brott, är det att motståndarna eller de utomstående till dessa grupper helt enkelt ville svartmåla dem inför annars möjliga nya anhängare.

Så det kan alltså finnas en politisk agenda för anklagelserna, när folk-och kulturgrupper utanför rikets gränser anklagades för kannibalism och människooffer kunde det skett på grund av okunskap och rädsla inför de okända. Anklagelserna hjälpte till att måla upp en fiende- och hotbild som gjorde att folket ville distansera sig från det okända och farliga. Romarrikets ledare försökte trycka ned kristendomen genom att förbjuda religionens anhängare att utföra sina samlingar och ritualer, men det gjorde att de kristna höll ihop ännu mer. Att kristendomen också var öppen för anhängare från alla samhällets stånd var också ett hot mot den rådande hierarkin och skakade kontrollen av samhället.

⁹³ McGowan 1994, 435.

Att påstå att det var barn som offrades och åts av de kristna kan ha avgjort, och också speglat, varför anklagelserna gjorts och varför de spridits. Att döda en människa är ett grovt brott, men att döda ett litet barn skulle av de flesta anses vara något av det värsta som någon kan göra, och om någon anklagas för det skapas genast en rädsla, en aggression och ett behov att föra informationen vidare.

Så en avgörande orsak kan ha varit rädsla, rädsla för det som var annorlunda och okänt. Återkommande i beskrivningarna av de kristna och deras förfaranden är vidskeplighet och skändlighet, att inte veta vad de gjorde i lönnedom och rädslan för att det var något ockult och mystiskt de höll på med. Så att anklaga sina motståndare för bestialiska handlingar var ett effektivt sätt att spela på omgivningens rädslor för att på så sätt att underminera sin fiende.

Vi vet inte idag om anklagelserna började bland det vanliga folket eller de styrande med muntliga historier, eller om det möjligtvis kan ha sin grund i litteratur skriven på order av de ledande i Rom för att sedan spridas vidare därifrån. Eftersom påståenden om kannibalism och människooffer är ständigt återkommande igenom hela antikens litteratur, kan man tolka det som att det var ett vanligt och praktiskt sätt att underminera någon/några som kändes som ett hot mot ens person eller samhällsgrupp.

- Kan man använda sig av ”The Other”/”Den Andre” teorin som ett perspektiv för att förklara anledningarna till dessa anklagelser?

Att tolka de antika texterna utifrån ett ”The Other”/”Den Andre”-perspektiv kan göra att nya betydelser framkommer. Genom att undersöka hur texterna är skrivna, vem det är som skriver, till vem, om vem, vilka personliga eller possessiva pronomen som används, ges svar om vilka förståelsehorisonter som författarna kan ha haft. Det visar alltså på hur författarna uppfattade sig själva, dem de skrev om och dem de skrev till. Vilket i sin tur ger oss idag en aning om hur författarna såg på sig själva, de runt om och sin samtid. Det kan hjälpa till att förstå betydelsen av de texter som finns kvar idag, i denna studie visar det att de kristna såg sig själva som en homogen grupp som hade en stark identitet och gemenskap. Och det kan också ge en förståelse för varför de kunde ses som ett hot mot andra grupper och kulturer och därav ge en förklaring till varför det uppstod påståenden om dem och anklagelser mot dem.

6. Litteratur- och källförteckning

Antika källor

- Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt* Vol II, övers. J.C. Rolfe (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1936.
- Cic. *Rep.* Marcus Tullius Cicero, *De re publica*, övers. C. W. Keyes (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1988.
- Euseb. *His.Eccl.* Eusebius, *Historia Ecclesiastica* Vol I, övers. K. Lake (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1980.
- Hdt. Herodotos, *Histories*, övers. A. D. Godley (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1982.
- Justin. *Apol.* Justinus Martyren, *Apologia Prima, Apologia Secunda*, övers. D. Minns & P. Parvis, Oxford 2009.
- Livius. Titus Livius, *Ab Urbe Condita* Vol VI, övers. F. Gardner Moore (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1951 & Vol XI, övers. E.T. Sage (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1965.
- Min. Fel. *Oct.* Marcus Minucius Felix, *Octavius*, övers. G.W. Clarke, New York 1974.
- Plin. *Ep.* Gaius Plinius Cecilius Secundus, *Epistulae ad Traianum*, övers. A. Mattsson, Lund 1983.

- Plut. *Cic.* Lucius Mestrius Plutarchos, *Vitae Cicero* Vol VII, övers. av B. Perrin (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1958.
- Sall. *Cat.* Gaius Sallustius Crispus, *De coniuratione Catilinae*, övers. S. Lundström, Uppsala 1995.
- Strab. Strabon, *Geographica* Vol II, övers. H.L. Jones (The Loeb Classical Library), London & Cambridge 1988.
- Tac. *Ann.* Publius Cornelius Tacitus, *Annales* Vol. XI-XVI, övers. B. Cavallin, Uddevalla 1968.
- Tert. *Apol.* Quintus Septimius Florens Tertullianus, *Apologeticum*, övers. R.D. Sider, Washington 2001.
- Litteratur**
- Buxton 2010 R. Buxton, *The complete world of greek mythology*, London
- Hylland Eriksen 1995 T. Hylland Eriksen, "We and Us: Two modes of group identification". Vol. 32, upplaga 4. Journal of Peace Research, Sage Publications, Ltd. JSTOR Arts & Sciences II, 427-436. Tillgänglig: [http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/sici?sici=0022-3433\(1995\)32%3a4%3C427%3aJournal+of+Peace+Research%3E2.0.TX%3b2-2&origin=EBSCO](http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/sici?sici=0022-3433(1995)32%3a4%3C427%3aJournal+of+Peace+Research%3E2.0.TX%3b2-2&origin=EBSCO) (2013-12-10)
- Lund 1993 A. A Lund, *De etnografiske kilder til Nordens tidlige historie*, Århus.

- McGowan 1994 A. McGowan, "Eating people: Accusations of cannibalism against Christians in the Second Century", i *Journal of Early Christian Studies* 2, Department of Theology, University of Notre dame, 413-442.
Tillgänglig:http://www.academia.edu/787977/Eating_People_Accusations_of_Cannibalism_Against_Christians_in_the_Second_Century (2013-11-06).
- McIver 2003 S. McIver, "Contextualising national identity-others, othering and irishness" i Bo Petersson & Eric Clark (eds.) *Dynamics and the construction of boundaries*, Lund, 43-60.
- Neumann 1999 I. B. Neumann, *Uses of the other- "the East" in European identity formation*, Manchester.
- Shelton 1998 J. A. Shelton, *As the Romans did*, New York.
- Sider 2001 R.D. Sider, *Christian and pagan in the Roman Empire*, Washington.
- Stark 1997 R. Stark, *The rise of Christianity: how the obscure, marginal Jesus movement became the dominant religious force in the Western world in a few centuries*, San Francisco.